

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Васюхно С.А.,

*здобувачка вищої освіти факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0009-0005-6219-9830>*

Товкун Л.В.,

*кандидатка економічних наук,
доцентка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0002-4769-9379>*

УДК 347.73:336.744

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2025.4.2>

ПРАВОВА ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТИ: НОВІ МЕЖІ ПРИВАТНОЇ АВТОНОМІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки позначений стрімким упровадженням цифрових технологій у фінансову сферу, що спричиняє появу нових форм економічних відносин і правових категорій. Одним із ключових проявів цієї трансформації є формування ринку віртуальних активів – цифрової форми вартості, яка існує в електронному середовищі та може бути об'єктом цивільного обігу. У широкому значенні віртуальні активи охоплюють цифрові права вимоги, токени, криптографічні активи, цифрові представлення вартості, що зберігаються чи передаються за допомогою спеціальних інформаційних систем і можуть використовуватися для цілей обміну, інвестування, підтвердження певних прав чи доступу до ресурсів.

У національному законодавстві та міжнародній практиці віртуальні активи трактуються як нематеріальні блага, що не мають фізичної форми, але здатні виступати засобом обігу, накопичення або інвестиційної діяльності. Їхня особливість полягає у поєднанні технологічної та економічної природи: вони існують виключно в цифровому вигляді, а їхній обіг забезпечується функціонуванням розподілених реєстрів, криптографічних алгоритмів або інших цифрових платформ. У межах цієї ширшої категорії особливе місце займає криптовалюта, яка є специфічним видом віртуального активу. Криптовалюта являє собою цифровий, децентралізований актив, що функціонує на основі технології блокчейн і забезпечує передачу вартості між

учасниками ринку без участі традиційних фінансових посередників. На відміну від звичайних грошових одиниць, криптовалюта не має централізованого емітента, а її емісія та облік відбуваються за допомогою алгоритмів шифрування, що гарантують прозорість операцій і відносну анонімність учасників ринку.

Поширення криптовалют, зокрема біткоїна та інших криптовалют, істотно вплинуло на світову фінансову систему, спричинивши трансформацію її структури й поставивши перед науковцями складні теоретичні та практичні завдання. З одного боку, криптовалюта відкриває нові можливості для розвитку електронної комерції, інвестиційних механізмів і глобальної фінансової інтеграції; з іншого – створює виклики у сфері правового регулювання, запобігання відмиванню коштів, захисту прав користувачів і податкового контролю. Таким чином, дослідження правової природи криптовалют є надзвичайно актуальним у контексті пошуку балансу між фінансовою свободою суб'єктів господарювання та необхідністю забезпечення правової визначеності й економічної безпеки держави.

Актуальність обраної теми зумовлена стрімким зростанням ролі віртуальних активів у світовій і національній економіці. Україна, як держава, що активно розвиває власний цифровий простір, також зіткнулася з потребою створення дієвого правового механізму регуляції криптовалютних відносин. Прийняття Закону України «Про віртуальні активи» стало важливим етапом у формуванні національної правової бази

у сфері цифрових фінансів. Однак цей нормативний акт лише окреслює загальні засади легалізації криптовалютного ринку, тоді як низка практичних питань залишається відкритою.

Насамперед це стосується визначення правового статусу криптовалют, їх співвідношення з традиційними фінансовими інструментами, режиму оподаткування та державного нагляду за діяльністю суб'єктів, що оперують віртуальними активами. Відсутність чіткої правової класифікації криптовалют як об'єкта права власності, засобу платежу чи інвестиційного активу створює правову невизначеність і потенційні ризики для суб'єктів фінансового ринку. Крім того, у глобальному вимірі криптовалюта породжує суперечливі процеси: з одного боку, вона є символом фінансової свободи, децентралізації та розвитку технологічних інновацій, а з іншого – джерелом правового хаосу, оскільки її використання часто пов'язане з шахрайством, ухиленням від оподаткування та незаконним обігом капіталу. Усе це зумовлює потребу комплексного теоретико-правового аналізу феномену криптовалют як соціально-економічного й правового явища.

Метою наукової статті є комплексне дослідження правової природи криптовалют як інноваційного фінансового інструменту, визначення її ролі у фінансово-правовому регулюванні в Україні та виявлення потенційних ризиків, що виникають у процесі її обігу.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика правового регулювання криптовалют вже стала предметом численних досліджень як українських, так і зарубіжних науковців. Питання правового режиму віртуальних активів у контексті розвитку технології блокчейн ґрунтовно висвітлено в монографії Кудя А., Кучерявенка М. та Смичка Є. «Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн» [1]. Ковтун В. В. та Овсієнко О. В. у статті «Криптовалютні відносини в Україні: економіко-правовий аналіз» наголошують на необхідності наукового осмислення й належного нормативного врегулювання криптовалютних відносин [2]. Доронін І. М. у праці «Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави» досліджує поняття криптовалют, її соціально-економічні чинники та роль держави у цій сфері [3]. Нескороджена Л. Л., Бонь Б. О. та Кононець О. М. у статті «Сучасний стан правового регулювання криптовалют в Україні» аналізують стан правового регулювання криптовалют в Україні,

обґрунтовують її правове значення для фінансової системи держави [4]. Логойда В. М. у роботі «Перспективи врегулювання правового статусу криптовалют в Україні» розглядає правові аспекти статусу криптовалют [5]. Петров Р. та Андрусак О. у статті «Правове регулювання обігу криптовалют: стан та перспективи» аналізують проблеми функціонування та розвитку механізмів правового регулювання обігу криптовалют [6].

Серед зарубіжних досліджень варто виокремити працю Howell J. та Brimble C. «Regulation of Cryptocurrencies: International Perspectives», у якій здійснено комплексний аналіз міжнародних підходів до правового регулювання криптовалют та показано відмінності моделей контролю й легалізації цифрових активів у різних юрисдикціях [7].

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на активне поширення криптовалют у світовій фінансовій системі, єдиного підходу до визначення самого поняття «криптовалюта» наразі не існує. У різних державах та міжнародних організаціях цей термін трактується по-різному – від «цифрового активу» чи «віртуальної валюти» до «інструменту розрахунків» або навіть «нематеріального майнового права». Така розбіжність пояснюється новизною феномену криптовалют і відсутністю усталеної нормативно-правової бази, яка б комплексно врегулювала їхній статус.

Поява у 2009 році першої криптовалюти – біткойна, авторство якого приписують загадковій особі або групі осіб під псевдонімом Сатоші Накамото (Satoshi Nakamoto) [8], стала відправною точкою розвитку глобальної цифрової економіки. Саме біткойн заклав основні принципи функціонування криптовалют – децентралізацію, незалежність від банківських інституцій і використання технології блокчейн для забезпечення безпеки та прозорості транзакцій. Криптовалюта є цифровим об'єктом, який існує виключно у віртуальному середовищі й представлений набором символів, чисел і букв, тобто у вигляді унікального цифрового коду. На відміну від традиційних грошей, які мають фізичну форму, криптовалюта функціонує лише в електронному просторі та створюється за допомогою спеціальних обчислювальних алгоритмів, що базуються на криптографічних принципах.

Саме ці елементи лежать в основі механізму створення та функціонування криптовалют, забезпечуючи високий рівень довіри та безпеки у системі без залучення державних або фінан-

сових посередників. Процес створення криптовалюти, тобто її появи в обігу, здійснюється за допомогою комп'ютерної техніки високої потужності, що виконує складні обчислювальні операції. Цей процес отримав назву «майнінг» (від англ. mining – «видобуток корисних копалин»). Суть майнінгу полягає у вирішенні криптографічних задач для підтвердження та реєстрації транзакцій у мережі, після чого система винагороджує учасників – «майнерів» – новими одиницями криптовалюти [9, с. 167]. За своєю суттю майнінг – це не лише спосіб створення нових одиниць криптовалюти, але й механізм забезпечення функціонування всієї мережі, адже кожна транзакція перевіряється, підтверджується та додається до спільного цифрового реєстру – блокчейну.

На відміну від традиційної фінансової системи, де операції контролюються центральними банками або іншими регуляторами, криптовалюти функціонують децентралізовано. Це означає, що жоден окремих суб'єкт не має повного контролю над системою. Усі користувачі об'єднані в однорангову мережу (peer-to-peer system) [10, с. 12], у якій кожен учасник має рівні права, а обробка транзакцій здійснюється колективно, без посередників. Таким чином, криптовалюта виступає новим етапом еволюції фінансових технологій, який поєднує математичну точність криптографії, прозорість децентралізованих систем і економічну автономію користувачів. Її природа свідчить про перехід від централізованого управління грошовими потоками до саморегульованої цифрової економіки, де довіра забезпечується не владою, а технологією.

Важливим для дослідження є підхід Європейського центрального банку до визначення криптовалюти: ЄЦБ розглядає її як цифровий актив нового типу, що створюється та функціонує в межах децентралізованого цифрового середовища [11, с. 14]. Основою її існування є технологія розподіленого реєстру (DLT) – інноваційна система зберігання й передачі даних, у якій кожна транзакція фіксується у вигляді взаємопов'язаних блоків, що забезпечує високий рівень прозорості, стійкості до підробок та захисту інформації. Згідно з позицією ЄЦБ, криптовалюта може виконувати функцію засобу обміну, тобто використовуватися для придбання товарів і послуг чи здійснення фінансових розрахунків між користувачами. Однак вона не визнається офіційною валютою держав, оскільки не емітується центральними банками, не має державних гарантій стабільності курсу та не за-

безпечується матеріальними чи економічними активами. Така позиція ЄЦБ відображає критичний підхід європейських фінансових інституцій до природи криптовалют, які розглядаються радше як інвестиційні або спекулятивні інструменти, ніж як повноцінні гроші. Це пояснюється тим, що криптовалюти характеризуються високою волатильністю, відсутністю єдиного емітента та недостатнім правовим регулюванням, що може створювати ризики для фінансової стабільності, захисту споживачів і прозорості ринку. Водночас ЄЦБ визнає, що технологія DLT і блокчейн мають значний потенціал для трансформації фінансових систем, зокрема у сфері платежів, обліку активів та міжбанківських розрахунків. Тому, хоча криптовалюта і не має статусу офіційного платіжного засобу, її технологічне підґрунтя розглядається як один із напрямів подальшого розвитку цифрових фінансів у Європейському Союзі.

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), розглядає криптовалюту як складову ширшого поняття – віртуальних активів, що охоплюють усі цифрові форми вартості, які можуть бути передані, обміняні або використані в електронному середовищі. FATF наголошує, що такі активи не мають статусу офіційного платіжного засобу, оскільки не випускаються центральними банками та не гарантуються державою, а тому не прирівнюються до національної валюти [12]. Водночас, організація підкреслює, що операції з віртуальними активами несуть підвищені ризики у сфері фінансової безпеки, зокрема через можливість використання криптовалют для відмивання коштів, ухилення від сплати податків або фінансування терористичної діяльності. У зв'язку з цим FATF вимагає, щоб усі постачальники послуг, пов'язаних із віртуальними активами, дотримувалися жорстких стандартів фінансового моніторингу, а саме – ідентифікації та верифікації клієнтів, моніторингу підозрілих транзакцій і звітування компетентним органам.

Становлення та правове регулювання ринку криптовалют в Україні є проблематичним і поступовим процесом, що відображає спроби держави поєднати інноваційний розвиток цифрових технологій із необхідністю забезпечення фінансової безпеки, прозорості та запобігання злочинному використанню таких активів. Нормативно-правове поле у цій сфері наразі формується переважно навколо законодавства з питань фінансового моніторингу та спеціального регулювання віртуальних активів.

Ключову роль відіграє Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [13], у межах якого провайдери послуг з обміну, зберігання та інших операцій з віртуальними активами визнаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу та зобов'язані виконувати вимоги щодо ідентифікації клієнтів і звітування про підозрілі операції. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам FATF, спрямованим на запобігання використанню віртуальних активів для відмивання коштів або фінансування терористичної діяльності. Визначальним кроком стало ухвалення Верховною Радою України 8 вересня 2021 року Закону України «Про віртуальні активи» [14], який закріпив засади правового режиму віртуальних активів, визначив коло постачальників послуг, порядок їх регулювання та нагляду, а також закріпив підхід, за яким «віртуальний актив» розглядається як ширша категорія, що охоплює, зокрема, й криптовалюту. У цьому Законі законодавець формулює базове визначення категорії «віртуальний актив», яке є відправною точкою для розуміння правової природи криптовалют. Відповідно до його положень, віртуальні активи визначаються як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість і виражене сукупністю даних в електронній формі [14]. Таке визначення підкреслює інформаційно-цифрову природу цих активів: вони існують виключно у віртуальному середовищі, не мають матеріального носія, проте можуть бути об'єктом економічного обігу. За цих умов криптовалюта може розглядатися як окремий різновид віртуального активу – нематеріальне благо у формі певного масиву електронних даних, сукупність яких зумовлює її економічну цінність та здатність брати участь у цивільному обороті. Водночас станом на 2025 рік цей закон фактично не введено в дію, оскільки необхідні зміни до податкового законодавства так і не були прийняті. Тому його норми відіграють радше концептуальну роль у формуванні підходів до регулювання віртуальних активів, ніж реально діючого механізму правового регулювання.

У сучасному українському правовому полі криптовалюта розглядається не як платіжний засіб, а як різновид майна, тобто як об'єкт цивільних прав. Такий підхід є логічним із точки зору чинної правової системи, оскільки категорія «майно» вже має чітке нормативне закріплення

у Цивільному кодексі України, а також усталену судову практику, що дозволяє застосовувати існуючі норми до нових цифрових об'єктів. У цьому контексті криптовалюта сприймається як нематеріальне благо, яке має економічну вартість і може бути предметом цивільного обороту, наприклад, передання у власність, обміну, спадкування тощо. З наукової точки зору, такий підхід можна пояснити тим, що інститут майна у цивільному праві має універсальний характер – він охоплює як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти, включаючи результати інтелектуальної діяльності, інформацію та цифрові ресурси. Саме тому віднесення криптовалюти до майнових об'єктів є спробою інтегрувати нові явища цифрової економіки у вже сформовану систему приватного права без створення окремих правових режимів.

Водночас варто зазначити, що використання криптовалюти як засобу платежу потребує глибшого нормативного переосмислення. Для цього необхідно було б не лише встановити механізми її легального обігу, а й адаптувати чинне фінансове, банківське та валютне законодавство, зокрема норми щодо платіжних систем і грошових розрахунків. Введення криптовалюти у функцію повноцінного засобу платежу вимагало б створення нової системи державного контролю, податкового регулювання та фінансового моніторингу, що пов'язано з високими ризиками зловживань, відмивання коштів та ухилення від оподаткування. Саме тому законодавець обрав більш прагматичний і правово стабільний шлях, закріпивши криптовалюту як вид цифрового майна. Необхідним етапом стало доповнення Цивільного кодексу України новою статтею 179⁻¹ «Поняття цифрової речі» [15], яка визначає цифрову річ як благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. До таких цифрових речей закон прямо відносить віртуальні активи, цифровий контент та інші подібні об'єкти, на які поширюються норми цивільного законодавства про майно. Таким чином, законодавець, визнаючи криптовалюту майном, фактично інституціоналізує її у системі цивільного обігу, забезпечуючи правову визначеність її статусу, водночас уникаючи передчасної легалізації криптовалюти як альтернативного платіжного засобу, що потребувало б фундаментальних змін у грошово-кредитній системі держави. Тому питання правового регулювання криптовалюти в Україні є не лише надзвичайно актуальним, а й стратегічно важливим

у контексті розвитку цифрової економіки та інтеграції України у світовий фінансовий простір. Активне поширення криптовалютних технологій, зростання обсягів операцій з цифровими активами та підвищення інтересу до блокчейну як інструменту прозорості фінансових процесів формують нову площину правових відносин, яка потребує системного наукового осмислення та нормативного врегулювання.

Так, у червні 2023 року європейський регулятор почав формувати цілісну модель правового режиму для цифрових активів, ухваливши Регламент про ринки криптоактивів (далі – МіСА) [16], який став першою комплексною системою правового регулювання цифрових активів у межах єдиного європейського ринку. Прийняття цього документа дало можливість упорядкувати сферу криптоактивів, що тривалий час розвивалася без належного контролю, створюючи ризики для інвесторів і фінансової стабільності. МіСА встановлює єдині правила для емітентів токенів та постачальників послуг, вимагає прозорості операцій і забезпечення захисту користувачів, а також посилює нагляд за діяльністю криптовалютних бірж і операторів цифрових гаманців. Переваги Регламенту МіСА мають принципове значення і для України. Він формує передбачуване регуляторне середовище, що сприяє захисту інвесторів, розвитку інноваційних фінансових сервісів і зміцненню довіри до ринку цифрових активів. Саме ці підходи були враховані під час підготовки законопроекту № 1025-д, який Верховна Рада України ухвалила у першому читанні у 2025 році. Проект враховує ключові елементи європейського регулювання, зокрема передбачає легалізацію ринку віртуальних активів та встановлення правил їх оподаткування.

Запровадження аналогічних підходів в Україні дозволяє гармонізувати національне законодавство з правом Європейського Союзу та формує умови для безпечного й конкурентного розвитку ринку цифрових активів. Це створює підґрунтя для інтеграції України у європейський фінансовий простір, підвищує рівень захисту інвесторів і сприяє побудові сучасної цифрової економіки.

Отже, сучасна стадія градації криптовалютного ринку в Україні характеризується як перехідна, коли держава вже визнала необхідність правового врегулювання, однак нормативна база ще не набрала повноцінного змісту. Це зумовлює потребу у подальших наукових дослідженнях, спрямованих на розроблення цілісної

концепції правового регулювання криптовалют, яка б поєднувала вимоги безпеки, прозорості та економічної ефективності у цифровому просторі. Фінансова стабільність держави є одним із фундаментальних елементів економічної безпеки, що забезпечує стабільну роботу банківської системи, передбачуваність валютного курсу, ефективність монетарної політики та збалансованість державних фінансів. В умовах глобальної цифровізації економіки дедалі вагомішим чинником, який порушує рівновагу фінансової системи, стає стрімке поширення криптовалют. Їхня децентралізована природа, волатильність і відсутність контролю зі сторони держави формують значну кількість загроз для фінансової стабільності на національному і на міжнародному рівнях.

Однією з головних загроз криптовалют є підірив монетарного суверенітету держави. Монетарна політика базується на контролі за грошовою масою, емісією та обігом національної валюти, що здійснюється центральним банком. Однак із поширенням криптовалют у держави фактично втрачається можливість впливати на частину грошового обігу, який переходить у цифрову площину, поза межі регульованих банківських інститутів. Криптовалюти функціонують незалежно від державних органів, не підлягають правовому регулюванню, а їхня емісія відбувається автоматично через алгоритмічні механізми, без участі центрального банку. Унаслідок цього держава не може ані передбачити, ані проконтролювати обсяг грошових потоків, що циркулюють у криптопросторі. Такий стан речей підриває здатність органів монетарної влади ефективно реалізовувати інструменти грошово-кредитної політики.

Ще одним суттєвим викликом є надзвичайна волатильність криптовалютних ринків, що проявляється у різких і непередбачуваних коливаннях вартості цифрових активів. Криптовалюти у більшості випадків не мають реального забезпечення, їхня ціна визначається виключно спекулятивними очікуваннями учасників ринку. Будь-які зміни у світових тенденціях, інформаційних потоках чи діях великих інвесторів здатні викликати масові коливання вартості активів, що негативно впливає на стабільність фінансових ринків загалом. Такі коливання можуть викликати ефект доміно, коли падіння курсу провідних криптовалют, зокрема біткойна призводить до втрати ліквідності інвесторів, банківських установ та платіжних компаній, які мають значні цифрові резерви. Це створює

ризик поширення фінансової кризи на суміжні ринки, зокрема фондовий і валютний, а також може негативно позначитися на макроекономічній стабільності країни. Більш того, неконтрольоване зростання цін на криптовалюту стимулює формування спекулятивних бульбашок, що мають властивість різко «лопатися», спричиняючи масштабні фінансові втрати для інвесторів і, у перспективі, – зниження рівня довіри до фінансової системи в цілому.

Певні особливості криптовалют формують сприятливе середовище для розвитку тіньової економіки. Транзакції з криптовалютами часто не підлягають фінансовому моніторингу, що дає змогу використовувати їх для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від оподаткування, фінансування тероризму та нелегального виведення капіталу за кордон. За таких умов криптовалюти стають альтернативним каналом фінансової діяльності, який обходить офіційну банківську систему та податкові органи. Це спричиняє зменшення податкових надходжень до державного бюджету, зниження державного фінансового контролю та підризу загальної фінансової безпеки держави. Особливо небезпечною є ситуація, коли криптовалюти використовуються для незаконних зовнішньоекономічних операцій або оплати заборонених товарів і послуг. У такому разі вони стають інструментом обходу державного контролю за рухом капіталу та системи фінансового моніторингу, що безпосередньо загрожує стабільності платіжного балансу та функціонуванню грошово-кредитної системи держави.

Криптовалюти створюють структурну загрозу для традиційної банківської системи, оскільки підривають саму її посередницьку природу. Замість використання банківських рахунків і платіжних систем користувачі можуть здійснювати розрахунки безпосередньо між собою через децентралізовані мережі. Це зменшує обсяги банківських депозитів, скорочує кредитні ресурси та знижує роль банків у національній економіці. Така тенденція може сприяти падінню прибутковості банківського сектору, що, у свою чергу, негативно позначиться на його стійкості. Втрата клієнтської бази, зменшення обсягів депозитів і зростання конкуренції з боку криптовалютних платформ послаблюють здатність банків підтримувати ліквідність і виконувати кредитно-емісійну функцію. Крім того, банки стикаються з ризиком порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, оскільки визначити походження ко-

штів, що надходять із криптовалютних джерел, у більшості випадків є неможливим. Це створює додаткові загрози для репутації фінансових установ і може стати підставою для міжнародних санкцій чи обмеження співпраці з іноземними банками.

Поняття фінансової свободи має складну соціально-правову природу, адже воно поєднує у собі економічну автономію особи, право власності та водночас можливість самостійного ухвалення рішень у сфері розпорядження майном та фінансовими ресурсами. У системі прав і свобод людини фінансова свобода розглядається як реалізація принципу економічної самостійності, який ґрунтується на визнанні приватної власності, недоторканності доходів та свободи у сфері господарської діяльності. Саме тут постає питання про криптовалюту як один із засобів реалізації фінансової свободи у просторі, який не має територіальних або адміністративних меж. Криптовалюта є унікальним явищем, оскільки поєднує в собі риси майнового об'єкта і фінансового інструмента, який існує виключно у цифровому вигляді. Вона не наділена матеріальною формою, не підвладна національним кордонам і функціонує на основі децентралізованих технологій, що забезпечують обіг без залучення традиційних фінансових інститутів. З юридичної точки зору, володіння криптовалютою означає контроль над певною кількістю одиниць цифрового активу, які існують у мережі, і які можуть бути передані, збережені або використані в обміні на інші цінності. Така форма власності розширює межі реалізації права володіння та користування, оскільки не передбачає обов'язкової реєстрації або санкціонування з боку державних органів. Це, у свою чергу, дозволяє розглядати криптовалюту як правовий засіб здійснення фінансової свободи у межах правового поля, що ще перебуває на етапі становлення. Власник віртуального активу із власної волі визначає порядок його використання, що свідчить про високий ступінь автономності фінансової поведінки в межах загальних принципів приватного права. Особливістю криптовалют є децентралізована система їхнього функціонування. Вона не передбачає центрального емітента, регулятора чи адміністратора. Усі транзакції здійснюються без посередництва банківських або державних структур, а їх підтвердження відбувається за допомогою технології блокчейн.

З позицій фінансового права, така система змінює класичне уявлення про державну

монополію на грошовий обіг. Криптовалюта функціонує паралельно з офіційною національною валютою, але не залежить від політичних або економічних рішень держави. Це означає, що громадяни можуть реалізовувати свої фінансові права у галузі, котра перебуває поза прямим державним регулюванням, але все ще підпадає під дію загальних принципів права власності та договірних зобов'язань. У такому контексті криптовалюта набуває статусу альтернативного фінансового інструмента, що дозволяє здійснювати майнові відносини в новому форматі – без участі класичних суб'єктів фінансової системи. Це трансформує саме поняття фінансової свободи, зміщуючи акцент із державного контролю на особисту відповідальність і самостійність власника цифрових активів. Цифрова автономія – це новий вимір реалізації фінансових прав, у межах якого індивід здійснює управління своїми активами через технологічні механізми, а не через адміністративні структури. Криптовалюта як інструмент цифрової автономії втілює принцип, за яким кожен користувач самостійно забезпечує збереження, доступ і передачу своїх фінансових ресурсів. Така форма автономії змінює структуру правовідносин у фінансовій сфері. Якщо у класичній системі обіг коштів базується на централізованому обліку та контролі, то у випадку криптовалюти ці функції виконує розподілена мережа користувачів. Це означає, що юридична природа фінансової свободи набуває децентралізованого змісту, в якому гарантії реалізації прав залежать не лише від правових норм, а й від технічних механізмів. У результаті криптовалюта стає формою матеріалізації приватної ініціативи у сфері фінансів, коли громадянин отримує можливість реалізовувати своє право власності без участі посередницьких структур і без необхідності отримання зовнішнього дозволу чи підтвердження.

Питання правового статусу криптовалюти у контексті фінансової свободи полягає у визначенні меж, у яких громадянин може реалізовувати своє право на розпорядження віртуальними активами. Відсутність єдиних стандартів регулювання на міжнародному рівні демонструє неоднорідність правового підходу до криптовалют, але водночас підкреслює їхнє значення як інструмента, що діє незалежно від конкретної юрисдикції. Право особи на володіння та використання криптовалюти може розглядатися як прояв конституційно закріпленої свободи економічної діяльності. Водночас така форма діяльності виходить за межі традиційної

фінансової системи, що створює унікальний простір для реалізації майнових прав у цифровій формі.

У контексті сучасних фінансово-правових відносин криптовалюта стає засобом здійснення економічної ініціативи, при якому особа самостійно формує свій фінансовий обіг, визначає напрями руху активів і встановлює власні механізми збереження вартості. Цей процес свідчить про зміну про змiну балансу між державним регулюванням і приватною автономією, коли громадянин виступає активним суб'єктом фінансових відносин, а не лише користувачем установлених державою правил. У соціально-правовому аспекті криптовалюта стає індикатором зміни ролі громадянина у фінансовій системі. Вона фіксує тенденцію до переходу від централізованих фінансових структур до мережових, у яких влада над ресурсами розподілена між користувачами. Це підсилює концепцію особистої фінансової свободи, яка реалізується не через державні гарантії, а через технологічні механізми управління власністю. Такий підхід змінює традиційне уявлення про фінансову участь громадянина у суспільстві. У системі криптовалют індивід не лише користується грошовими засобами, а й стає учасником створення та підтримки самої фінансової мережі, що розширює зміст його економічної самореалізації. Таким чином, криптовалюта в сучасній системі фінансових відносин може розглядатися як юридичний інструмент індивідуальної фінансової дії, який не залежить від конкретних фінансових інституцій і функціонує на основі децентралізованих правовідносин між рівноправними суб'єктами.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти до думки, що криптовалюта є унікальним феноменом сучасної фінансово-правової системи, який поєднує в собі риси технологічного новаторства, економічної ефективності та водночас правової невизначеності. Її поява стала логічним етапом еволюції цифрової економіки, адже відповідає загальносвітовим тенденціям децентралізації, автоматизації та індивідуалізації фінансових відносин. Разом із тим криптовалюта кинкла серйозний виклик традиційним уявленням про грошову систему, державний контроль і фінансову стабільність. Вона виявила глибоку суперечність між прагненням людини до фінансової свободи й необхідністю забезпечення правової визначеності, податкової прозорості та економічної безпеки держави. Тому криптовалюта виступає своєрідною «точкою

перетину» між правовим порядком і технологічною анархією. Аналіз чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про віртуальні активи», зазначає, що держава зробила важливі кроки у напрямі формування правових засад обігу цифрових активів. Проте залишається чимало неврегульованих питань – визначення правового статусу криптовалюти, механізмів її оподаткування, процедур фінансового моніторингу, а також гарантій прав власників таких активів. Відсутність усталеної нормативної моделі створює ризики як для учасників ринку, так і для фінансової системи загалом. Отже, криптовалюта може бути розглянута водночас і як нова форма фінансової свободи, що надає громадянам можливість незалежного управління власними коштами, і як потенційне джерело правового хаосу, здатне спричинити порушення стабільності грошового обігу та підвищити ризики фінансових зловживань. Для забезпечення

ефективного функціонування криптовалютного ринку необхідним є розроблення комплексної державної політики, спрямованої на удосконалення правового регулювання віртуальних активів відповідно до міжнародних стандартів FATF і ЄС; впровадження прозорих механізмів контролю за обігом криптовалют із одночасним забезпеченням свободи підприємницької діяльності у цифровій сфері; підвищення рівня фінансової грамотності населення та цифрової компетентності суб'єктів господарювання.

Таким чином, майбутнє криптовалюти в Україні залежить від здатності законодавця знайти баланс між свободою інновацій і потребою у правопорядку. Лише за умови правової визначеності, стабільності та ефективного державного регулювання криптовалюта може стати не джерелом хаосу, а дієвим інструментом розвитку цифрової економіки та підвищення фінансової незалежності громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн : монографія. Харків : Право, 2019. 216 с.
2. Ковтун В. В., Овсієнко О. В. Криптовалютні відносини в Україні: економіко-правовий аналіз. Економіка та суспільство: електронний журнал. 2021. № 31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-50> URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/715>
3. Доронін І. М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. *Інформація і право*. 2017. № 3. С. 85–93. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/273057>
4. Нескороджена Л. Л., Бонь Б. О., Кононець О. М. Сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 197–200. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/44> URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/46.pdf
5. Логойда В. М. Перспективи врегулювання правового статусу криптовалюти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 63. С. 152–157. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.27>
6. Петров Р., Андрусак О. Правове регулювання обігу криптовалют: стан та перспективи. *Юридичний вісник України*. 2022. 2(24). С. 45–49. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/61>
7. Howell J., Brimble C. Regulation of Cryptocurrencies: International Perspectives. *Journal of Financial Regulation and Compliance*. 2020. 28(3). Р. 245–260.
8. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Elec-tronic Cash System. Website Bitcoin.org. 2009. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
9. Деревянко Б. В. Про порівняння господарської діяльності з видобутком криптовалюти («майнінгом») та здійсненням операцій із нею. *Право України*. 2018. № 5. С. 164–175.
10. Верес І., Ярега Я. Електронні гроші та криптовалюта як засоби розрахунків у сфері електронної комерції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 10–15.
11. European Central Bank. 2018. Cryptocurrencies and tokens. Retrieved from: https://www.ecb.europa.eu/paym/groups/pdf/fxcg/2018/20180906/Item_2a_-_Cryptocurrencies_and_tokens.pdf
12. Financial Action Task Force. Virtual assets. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/en/topics/virtualassets.html>
13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
14. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
16. Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets (MiCA). *EUR-Lex*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>

Васюхно С.А., Товкун Л.В. ПРАВОВА ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТИ: НОВІ МЕЖІ ПРИВАТНОЇ АВТОНОМІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснюється комплексне дослідження теоретико-правових засад функціонування криптовалют як різновиду віртуальних активів та інноваційного фінансового інструменту, що трансформує усталені моделі економічних відносин у сучасному цифровому середовищі. Наголошено, що криптовалюти, будучи результатом розвитку технології блокчейн, формують новий сегмент фінансового ринку, який потребує адаптації традиційних регуляторних механізмів. Також сконцентовано увагу на характерних властивостях криптовалют, а також розкрито позиції Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та Європейського центрального банку (ЄЦБ) щодо поняття криптовалюти.

Особливу увагу приділено аналізу правового статусу криптовалют в Україні. Зосереджено увагу на Законі України «Про віртуальні активи», який уперше на законодавчому рівні визначає поняття віртуального активу. Зазначено, що правове регулювання у сфері віртуальних активів перебуває у процесі формування та значною мірою залежить від завершення імплементації європейських стандартів, зокрема Регламенту ЄС MiCA (Markets in Crypto-Assets). Підкреслено подвійний характер криптовалют як соціально-правового явища. З одного боку, криптовалюти становлять потенційний ризик для фінансової системи держави через високу волатильність, відсутність усталених глобальних механізмів регулювання, складність контролю транзакцій, а також можливість їх використання у схемах легалізації доходів, фінансуванні тероризму та інших видах протиправної діяльності. З іншого боку, у контексті розвитку цифрової економіки криптовалюти відкривають нові можливості для суб'єктів фінансового ринку: забезпечують швидкі міжнародні розрахунки, сприяють розвитку фінансових інновацій, підсилюють конкуренцію серед постачальників фінансових послуг та розширюють інструменти інвестування для громадян та бізнесу.

У статті наголошено, що подальший розвиток правової конструкції обігу криптовалют має забезпечити баланс між підтримкою технологічних інновацій та захистом економічної безпеки держави, а також інтересів учасників ринку.

Ключові слова: фінансове право, криптовалюта, віртуальні активи, блокчейн, волатильність, криптоактиви, крипторинок, диспозитивність, фінансова свобода.

Vasyukhno S.A., Tovkun L.V. THE LEGAL NATURE OF CRYPTOCURRENCY: NEW LIMITS OF PRIVATE AUTONOMY IN THE DIGITAL ECONOMY

The article is devoted to a thorough study of the legal nature of cryptocurrencies in the context of the emergence of the digital economy and the transformation of traditional financial regulation mechanisms. The paper provides a comprehensive analysis of the peculiarities of cryptocurrencies as a separate category of virtual assets that exist on the basis of distributed ledger technologies and do not depend on centralised issuers. The characteristics of cryptocurrencies are identified, attention is drawn to such an important concept as 'mining', and the definition of cryptocurrency provided by the Financial Action Task Force (FATF) and the European Central Bank (ECB) is noted.

Particular attention is paid to the analysis of the legal status of cryptocurrencies in Ukraine, taking into account the provisions of the Law of Ukraine 'On Virtual Assets', which for the first time at the regulatory level establishes the category of virtual assets as intangible assets in digital form. At the same time, the article emphasizes the importance of other applicable regulatory acts that indirectly influence the definition of the legal regime for cryptocurrencies. In particular, attention is focused on the provisions of the Civil Code of Ukraine, which establish general rules regarding objects of civil rights, their legal regime, property rights, and conditions for the participation of intangible assets in civil circulation. Since Ukraine has not yet developed specific comprehensive legislation that would directly regulate the circulation of cryptocurrencies, the provisions of the Civil Code are used as the basic legal framework for determining the legal status of cryptocurrencies.

It is emphasised that the implementation of the Law 'On Virtual Assets' is largely linked to further amendments to the Tax Code of Ukraine and the completion of the implementation of European approaches to regulating the cryptocurrency market. The article traces the correlation between the national legal model and international regulatory standards. In particular, it analyses the provisions of the EU MiCA (Markets in Crypto-Assets) Regulation, which introduces uniform rules on transaction transparency, the procedure for authorising crypto providers and investor protection standards, which is important for the gradual harmonisation of Ukrainian legislation with EU standards.

The dual socio-legal nature of cryptocurrencies is emphasised. On the one hand, their circulation poses significant risks to the stability of the national financial system: high price volatility, the complexity of state control over transactions, the lack of globally agreed regulatory mechanisms, and the possibility of using crypto assets in money laundering, tax evasion, cybercrime or terrorist financing schemes. On the other hand, cryptocurrencies are forming new instruments of economic activity: they enable fast cross-border payments, promote the emergence of innovative financial services, increase competition in the payments market, and create a new segment of investment opportunities for both businesses and citizens.

Based on the analysis, promising areas for improving the legal regulation of the cryptocurrency market in Ukraine have been identified. It is noted that the effective development of this area requires the formation of a balanced regulatory model, within which instruments for stimulating digital innovation will be combined with effective mechanisms for financial control, risk management and ensuring the economic security of the state. This approach should become the basis for the creation of a predictable cryptocurrency market integrated into the European legal space.

Key words: cryptocurrency, virtual assets, blockchain, issuer, volatility, crypto assets, crypto market, disposability, financial freedom.

Дата надходження статті: 18.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 29.12.2025

